

Globalizacija, identitet i emocije

1

U eri globalizacije emocije su postale nezaobilazne u razumevanju složenosti sveta u kome živimo. Mediji im uvećavaju značaj, a one ujedno i odražavaju globalizaciju i reaguju na nju, utičući tako i na geopolitiku. Globalizacija možda i čini svet „ravnim“,⁷ da citiram čuvenu metaforu novinara Tomasa Fridmana, ali ga svakako čini i strastvenijim nego ikada.

Ubrzo ćemo istražiti zašto je to tako. Međutim, prvo moramo da razjasnimo prirodu same globalizacije, pošto je mnogi pogrešno tumače. U svojoj knjizi *Lexus i maslinovo drvo*⁸, Fridman globalizaciju definiše kao međunarodni sistem koji je zamenio hladni rat. Za razliku od sistema Hladnog rata, globalizacija nije statičan već dinamičan, tekući proces koji podrazumeva neumoljivu integraciju tržišta, nacija-država i tehnologija u do sada neviđenoj meri, i koji omogućuje da pojedinci, korporacije i zemlje dalje, brže, dublje i jeftinije nego ikada ranije dopiru do čitavog sveta. Isti proces izaziva i snažnu povratnu reakciju onih prema kojima se taj novi sistem odnosi surovo ili ih jednostavno izostavlja.

---

⁷ Thomas Friedman, *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005).

⁸ Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1999), str. 7–8.

Mnogi ljudi, posebno kritičari, smatraju da je globalizacija isto što i „amerikanizacija“. Širenje američkog uticaja – političkog, ekonomskog i kulturnog – započelo je još za vreme Drugog svetskog rata, ali je dodatno uvećano posle kraha sovjetske imperije 1991, nakon čega SAD ostaju jedina svetska supersila. Tako rastuća unifikacija svetskih privreda i kultura u stvari predstavlja unifikaciju pod američkim uslovima. Posledica toga je da današnji antiglobalistički protestni pokreti, čijem jačanju doprinosi produblјivanje aktuelne finansijske i ekonomske krize, u svojoj borbi za jednakost, poštenu trgovinu i održivi razvoj spajaju antiamerička osećanja i antikapitalističke kritike.

No, ako bolje razmislimo, izjednačavanje globalizacije i amerikanizacije isuviše je pojednostavljeno. Činjenica je da, iako je kulturni uticaj SAD u celom svetu sveprisutan i bez presedana, Azija – u ekonomskom smislu – od Zapada preuzima vodeću ulogu. Trenutna faza globalizacije ukazuje na sticanje „punoletstva“ azijskog kontinenta, a posledica toga je prenošenje ekonomske moći sa američki dominantnog Zapada na Kinu i Indiju.

Globalizacija stoga može da se posmatra kao mešavina dva različita fenomena koji mogu da budu i kontradiktorni i komplementarni. S jedne strane, svedoci smo velikog uticaja kulturne amerikanizacije sveta. Francuski ekonomista Danijel Koen⁹ veruje da je postepeno opadanje nataliteta u zemljama južne hemisfere neposredna posledica popularnosti američkih televizijskih serija, jer su porodice s dvoje dece postale opšti ideal. S druge strane, ekonomski uspon Azije nagoveštava skori kraj monopola zapadnog modela. Nadmoć Zapada, koja je započela uspostavljanjem vladavine u Indiji sredinom osamnaestog veka, propašću Kine početkom devetnaestog veka, a vrhunac dostigla početkom dvadesetog veka, kao da se bliži kraju. To neće iznenaditi istoričare imperije jer oni odavno znaju da se carstva po cikličnom obrascu uzdižu i propadaju.

---

⁹ Daniel Cohen, *Three Lessons on Post-Industrial Society* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2008).

To dovodi do asimetrične multipolarnosti: ključni akteri na svetskoj sceni nisu samo međusobno nejednaki po moći i uticaju, već se drastično razlikuju i u viđenju sveta. Dok Amerika i Evropa i dalje primenjuju normativan pristup svetskim pitanjima, zasnovan na verovanju u univerzalne vrednosti, čini se da Kinu i Indiju, a sada i postkomunističku Rusiju manje zanima u šta će se svet pretvoriti i da veći značaj pridaju sopstvenim pozicijama moći. (Tako, na primer, Rusija ne smatra da njeno bogatstvo u nafti i gasu treba da služi poboljšanju života na planeti, već obnavljanju njene snage i legitimiteta u međunarodnom sistemu.)

Ovaj pragmatičan pristup očit je u kineskom viđenju Singapura. Taj grad-država, u kome su konfučijanske vrednosti pomešane s prosvetljenim despotizmom u stilu osamnaestog veka, imao je značajnu ulogu u evoluciji moderne Kine. Kada je u februaru 1978. novi kineski lider Deng Sjaoping bio u diplomatskoj poseti Singapuru, nije mogao da prepozna „leglo komaraca“ koga se sećao iz dvadesetih godina. Nepunu deceniju po sticanju nezavisnosti (1965), Singapur je već bio uspešan grad koji je prihvatio kapitalizam pod strogim ali prosvetljenim vođstvom Lija Kjuan Jua. Ako raščistite s uskim socijalističkim viđenjem ekonomije, tvrdio je Li Kjuan Ju Dengu Sjaopingu, komunistički naslednici mandarina Srednjeg carstva trebalo da budu ekonomski još uspešniji od potomaka siromašnih kineskih seljaka s Juga. To je bila šira vizija onog što su Deng i ostali kineski lideri sledili.

Kini se takav pragmatični pristup isplatio. Ta zemlja je ostvarila izuzetan ekonomski napredak bez demokratije, čak i bez vladavine prava.

U međuvremenu, demokratija je u ostalim delovima sveta opasno devalvirala kao posledica prekomerne upotrebe te reči od strane Bušove administracije koja je nastojala da opravda geopolitičke ambicije SAD. Razlikom između demokratskog ideala i stvarnosti demokratske prakse u previše zapadnih i ne-zapadnih zemalja delimično se može objasniti prenos moći sa Amerike na Aziju koji sam već pomenuo.

Kada demokratije gube veru u demokratske modele a antidemokratsko ponašanje autokratskih režima dobija podršku zbog spoja ekonomskog rasta i političke stabilnosti, od takvog stanja stvari najveću

štetu trpi zapadni svet. Pre nepunih dvadeset godina, neposredno posle pada Berlinskog zida, Zapad je, zahvaljujući svojim demokratskim vrednostima, uživao u osećanju nadmoći koje je bilo više nego dovoljna kompenzacija za ekonomski neuspeh zemalja poput nedavno ujedinjene Nemačke. Ali demokratska suština Zapada više ne može da nadoknadi slab ekonomski učinak. Emocije su na međunarodnoj sceni u prvi plan možda ponovo došle delom i zato što Zapad više ne može da se oslanja ni na svoje vrednosti ni na opadajuću ekonomsku nadmoć, te na globalne promene reaguje s određenom gorčinom i u želji da sopstveni dragoceni otvoreni svet zaštititi od neprijateljskih sila.

Ali osnovni razlog zašto je današnji svet u globalizaciji idealno tlo za procvat ili čak bujanje emocija jeste to što globalizacija izaziva nesigurnost i pokreće pitanje identiteta. U doba hladnog rata nije bilo nikakvog razloga da se pitamo ko smo. Odgovor je bio očigledan na svakoj geografskoj mapi na kojoj su jasno prikazana dva suprotstavljena sistema koji između sebe dele zemljinu kuglu. Ali u svetu bez granica koji se stalno menja, to pitanje ima veliki značaj. Identitet je usko povezan s poverenjem, a poverenje, ili nedostatak njega, izražava se emocijama – posebno kroz strah, nadu i poniženje.

U ekonomskom smislu globalizacija može da se jednostavno definiše kao integracija ekonomskih aktivnosti preko granica, a posredstvom tržišta. U pokretačke sile globalizacije, koje je izvrsno analizirao Martin Wolf¹⁰, spadaju promene mera i tehnologija koje smanjuju troškove transporta i komunikacija i podstiču veće oslanjanje na tržišne sile. Međutim, taj slobodan protok dobara u ekonomskom smislu podrazumeva i slobodan protok emocija u političkom smislu, uključujući kako pozitivne (ambicioznost, radoznalost, težnja za samoizražavanjem) tako i negativne emocije u koje spadaju i uzburkane strasti koje izazivaju mržnju među narodima, religijama i etničkim grupama. Tako je terorizam postao mračno, tragično lice globalizacije.

---

¹⁰ Martin Wolf, *Why Globalization Works* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2004).

Time ne želim da kažem da je savremeni terorizam neposredna posledica globalizacije. Teroristi su oduvek prelazili granice u potrazi za svojim metama (posebno u Evropi devetnaestog veka), a terorizam Al Kaide ima korene u specifičnoj političkoj situaciji na Srednjem istoku koja prethodi globalizaciji i od nje se bitno razlikuje. Međutim, novina je uticaj revolucije u komunikacijama i transportu na strategiju i taktiku terorista, a revolucija u medijima (uključujući internet) obezbeđuje nov i moćan rezonator za terorističke poruke. Nove tehnologije stvaraju svet u kome, da parafraziram Čerčila, „nikada tako mali broj ljudi nije bio u stanju da čini toliko zla tako velikom broju“.

U svetu u kome Zapad više nema monopol na medije, o događajima i sukobima može se izveštavati iz više uglova. O izraelskoj invaziji na Liban u leto 2006, na primer, dobijale su se dve potpuno različite slike u zavisnosti od toga da li ste pratili vesti na Al Džaziri ili CBS-u. U današnjem svetu svakome su dostupne ne samo neprestane informacije, već i skrivene emocije. U situaciji kada se američke TV serije gledaju u celom svetu i kada su na pragu da postanu opšte reference, siromašni znaju kako žive bogati i obrnuto. Zbog toga je bogatima u celom svetu sve teže da ignorišu siromašne čiji bes svakodnevno gledaju u vestima. Veliki broj siromašnih rizikuje život i prelazi mora i prepreke da bi dospeli do sveta bogatih; u onima koji ostaju kod kuće raste mržnja prema imućnima koji svesno zanemaruju njihovu bedu.

Posle 11. septembra, francuska televizija intervjuisala je brata jednog od Al Kaidinih terorista koji je uhapšen u Americi pre nego što je uspeo da se pridruži devetnaestorici preostalih zaverenika. On je svoga brata opisao kao mladića koji je „želeo da uspe na Vol stritu ili da u pepeo pretvori svet u kome za njega nije bilo mesta“. Takva izjava ne bi imala nikakvog smisla da su Vol strit i islamski Srednji istok i dalje u različitim svetovima, kako je nekada bilo.

U transparentnom svetu, bogati siromašnima više nisu nepoznata i izgubili su povlasticu da sve poriču. Oni mogu da okreću glavu od tragedija sveta u razvoju, ali to je njihov svestan izbor koji sve veću štetu nanosi njima samima. „I nečinjenje je činjenje“, nekada je govorio

nemački teolog Ditrh Bonhofer. U današnje vreme, nečinjenje da se umanje patnje u svetu takođe je jedan vid činjenja.

Globalizacija, dakle, stvara proces univerzalne procene učinka i time zapad čini još ranjivijim. To važi čak i u poređenju sa hladnoratovskom erom i sveprisutnom pretnjom od nuklearnog razaranja, pretnjom o kojoj se i manje govorilo, koja je bila vidljivija i, samim tim – iz današnje perspektive – emocionalno prihvatljivija, čak „umirujuća“. Kada su se Zapad i Istok međusobno sukobljavali preko metaforičkog zida (koji je, naravno, u Berlinu bio stvarnost), postojao je jedan neprijatelj kog je bilo lako prepoznati, analizirati, zastrašiti i s njim pregovarati. Sada se sve promenilo i neprijatelj ne potiče samo iz drugačijeg kulturnog i verskog domena, već kao da je i iz druge epohe u kojoj vladaju predmoderne istorijske i političke vrednosti.

Privatizacija nasilja kroz terorizam, činjenica da su sukobi sve češće unutrašnji a ne spoljni (građanski ratovi umesto međunarodnih sukoba), nevidljivost terorističkih i rastući broj nepolitičkih pretnji poput globalne pandemije i klimatske promene – svi ti faktori doprinose osećanju nesigurnosti, ranjivosti i straha. Danas je na Zapadu prisutna bojazan koja se može formulisati jednim pitanjem: kakav će svet naša deca naslediti? Da li će ova kombinacija spektakularnih demografskih trendova – koja će, prema procenama, dovesti do devet milijardi stanovnika na planeti do 2050. godine – i sve većih nestašica energije, vode i ostalih neophodnih elemenata potrošnje izazvati ekstremne planetarne tenzije pa i ratove za goli opstanak?

Ako je dvadeseti vek bio i „američki vek“ i „vek ideologije“, mislim da je gotovo izvesno da će dvadeset prvi vek biti „azijski vek“ i „vek identiteta“. Istovremeni prelazi s ideologije na identitet i sa Zapada na Istok dokazuju da u našem gledanju na svet – emocije postaju značajnije no ikada.

U ideološkoj atmosferi dvadesetog veka, svet su određivali međusobno sukobljeni politički modeli: socijalizam, fašizam i kapitalizam. U današnjem svetu, borba za identitet zamenila je ideologiju. U doba globalizacije, u kome je sve povezano, važno je afirmisati sopstvenu

individualnost: „Ja sam jedinstven, ja sam različit i, ako je potrebno, boriću se dok ne priznate da postojim.“ Slovak nije Čeh, a Crnogorac nije Srbin. U svetu kojim dominira identitet, manje nas određuju politička uverenja i ideje nego percepcija naše suštine, samopouzdanje koje stičemo svojim uspesima i poštovanjem koje nam drugi ukazuju ili ne ukazuju.

U toj percepciji naše suštine na scenu stupaju emocije koje su usko povezane s načinom na koji gledamo na druge i drugi na nas. Emocije su istovremeno i odraz u ogledalu i oko posmatrača. One su recipročne, kao što nam upečatljivo pokazuju, na primer, moderne i obrazovane muslimanke koje i na Zapadu nose marame i time u očima drugih izazivaju brojne emotivne reakcije na svoj identitet i motive. Ti se nekoga plašiš, neko te ponižava, a čak si, u situaciji kada postoji nada, podstaknut uspehom nekog drugog. Takve isprepletane i međusobno zavisne emocije predstavljaju ključ za razumevanje našeg sveta kojim dominira identitet.

Zbog toga strah, poniženje i nadu možemo smatrati jednako prirodnim i vitalnim elementima ljudskih bića kao što su i tri komponente krvi: crvena i bela krvna zrnca i plazma. Te tri komponente svima su potrebne za zdrav život. Ali zdravlje zavisi od njihove ravnoteže u našoj krvi. Previše ili premalo bilo koje od njih opasno je za naš telesni balans i dugoročno zdravlje. Ravnoteža emocija podjednako je bitna za „zdravlje sveta“ kao i „uravnotežena“ krvna slika za zdravlje pojedinca.

Dve „strasti“ (emocije) kojima se holandski filozof iz sedamnaestog veka Spinoza najviše bavio, bile su nada i strah jer se obe odnose na nesigurnost u ono što nam donosi budućnost. Ipak, nada i strah u životu moraju da postoje. Određena doza straha neophodna je za opstanak, a nada pokreće i daje životnu snagu. Čak i poniženje u veoma malim dozama može da bude podsticaj za bolje rezultate, naročito ako dolazi od prijatelja koji je uspešniji u sportu ili školi ili od prijateljske zemlje s boljim sportskim ili poslovnim rezultatima. Ali namerno ponižavanje bez nade je destruktivno, a preveliki strah, preveliko poniženje i nedo-

voljno nade jesu najopasnija društvena kombinacija koja izaziva najveću nestabilnost i tenziju.

Određivanje funkcije emocija

Svi se slažemo da emocije igraju važnu ulogu u ljudskom ponašanju. Slažemo se i da emocionalni konflikti izazvani pitanjima identiteta u današnjem svetu globalizacije umnogome utiču na geopolitiku. Ali kakva posebna, konkretna veza postoji između emocija i geopolitičkog konflikta? Da li je moguće ići dalje od generalizacija o emocijama da bismo sagledali aktuelne obrasce ponašanja pomoću kojih mogu da se objasne dešavanja na svetskoj sceni?

Verujem da je to moguće i da je *određivanje funkcije emocija* jedan od načina da se takvi obrasci prepoznaju. To određivanje podrazumeva spajanje međusobno različitih elemenata: praćenje javnog mnjenja (šta ljudi misle o sebi, svojoj sadašnjosti i budućnosti), stavovi političkih lidera i kulturna produkcija – filmovi, predstave, knjige. Posebno je značajna arhitektura koja pokazuje kako društvo u datom trenutku sebe projektuje u prostoru. Uz pomoć tih i takvih pokazatelja, može se pristupiti emocijama, kao najsubjektivnijim temama, i one mogu da se izučavaju na objektivn, čak i „naučan“ način.

S funkcijama resursa ili interesa svakako smo bolje upoznati nego s funkcijama emocija. U stvari, nekada se geopolitika, u najužem smislu te reči, zasnivala na verovanju u apsolutni geografski determinizam, na ubeđenju da geografski položaj određuje ponašanje država i imperija. Pomorska sila kakva je Velika Britanija svakako će se ponašati drugačije od kontinentalne sile kakva je Rusija. Tu ideju isuviše su pojednostavljivali neki uticajni geopolitički mislioci iz prve polovine dvadesetog veka. Geopolitika je, u svom najgorem obliku, čak državnike podsticala da na teritorijalnu vlast gledaju kao na element koji je za sudbinu nacije toli-

ko bitan da opravdava započinjanje globalnog rata, te je tako doprinela uništavanju Evrope tokom Drugog svetskog rata jer su neke geopolitičke ideje prethodno uticale na Hitlerovu *lebensraum** ideologiju.

Danas oni koji ovu materiju proučavaju, uglavnom priznaju da geografija jeste važna ali nije jedini odlučujući faktor kao što su neki ranije tvrdili. Francuski filozof Žan Bodin¹¹ je u šesnaestom veku razvio teoriju o podnebljima, koja je i dalje korisna. Politički režimi su još delimično pod uticajem klimatskih i geografskih okolnosti. Izgleda da je takozvana protestantska etika uticajnije u hladnim zemljama nego u toplim i vlažnim oblastima, što Singapur čini savršenim kontraprimerom koji pokazuje da vlaga i predan rad nisu nespojivi. Geografski, kao i svaki drugi determinizam, ne može da izrazi svu kompleksnost ljudskog ponašanja.

Zato, ukoliko treba da osnovnu ideju da geografija utiče na ponašanje primenimo u domenu emocija, moramo da izbegnemo preterano pojednostavljivanje i strogi determinizam, zamke koje idu ruku podruku kada je ovaj pristup u pitanju. Međutim, ako u našu analizu sveta ne uključimo emocije, postoji opasnost da zanemarimo jedan od osnovnih aspekata političkog života.

Na primer, izraelsko-palestinski sukob ne možemo da shvatimo bez prethodnog razumevanja njegove emotivne dimenzije. Naravno da je reč o sukobu zbog teritorije, bezbednosti, napretka i suvereniteta, ali postoji i emotivni naboj. Jedna od istaknutih ličnosti palestinske elite jednom prilikom slikovito mi je objasnila kako se njegov narod oseća: „To je kao kada se šetaš ulicama rodnog grada i najednom ti se iznad glave otvori prozor i neko s njega gurne čoveka koji, dok pada, sruši i tebe.“ Nesrećni prolaznik je naravno Palestinac; Evropljanin je taj koji gura žrtvu; žrtva, čovek koji svojim padom ugrožava Palestinca, jeste Jevrejin iz Izraela.

---

* „Životni prostor“, načelo nemačke nacističke agresije, težnja za osvajanjem teritorija na kojima žive pripadnici nemačkog naroda; i u originalnom tekstu termin je naveden na nemačkom. – *Prim. prev.*

¹¹ Jean Bodin, *Les Six Livres de la République* (Paris: 1576).

Nema sumnje da bi potomcima onih koji su preživeli holokaust bilo teško da prihvate takvo tumačenje izraelsko-palestinskog sukoba. Međutim, oni ga svakako moraju uzeti u obzir ako žele da shvate stav, pobude i interese suparnika kog ne mogu da izbegnu.

Kako da pomirite dva naroda koja se u emotivnom smislu razlikuju, kada je preporod za jedne čudo, a za druge je Nakbah – katastrofalan poraz i ugnjetavanje? Dok Izraelci smatraju da je njihova država legitimna i neophodan izraz njihove nacije, Arapi smatraju da je to zastarelo dokazivanje zapadnjačkog imperijalizma.

Smatram da izraelsko-palestinski sukob nije, da tako kažem, samo matrica međunarodnih odnosa, već arhetipski susret dve osnovne emocije koje opisujem u ovoj knjizi – poniženja i straha. Jedna nacija rođena je iz apsolutne i jedinstvene tragedije; jedan narod istiskuje i ugnjetava žrtva koju su sopstvene fizičke i psihičke patnje učinile imunom na patnje drugih. Ništa nije emotivnije od tog tragičnog susreta koji se odvija na svetskoj sceni kojom i dalje preovlađuje konfliktna krivica zapadno-evropskog sveta koji je rastrzan između sećanja na antisemitizam i na kolonijalizam.

Izraelsko-palestinski sukob lako bi mogao da postane oličenje odnosa Zapada i celokupnog arapskog islamskog sveta ukoliko se za njega ne pronađe rešenje. Ako se Zapad uspešno ne izvuce iz ovog pogubnog sučeljavanja poniženja i straha koje se između njega i arapsko-islamskih fundamentalista odvija u svetu, možda će biti osuđen na neumoljivu propast i progon iz središta na rub istorije.

A gde je nada? Osetio sam je u Aziji. Po povratku s brojnih putovanja po Aziji, a naročito posle poseta Mumbaju i Singapuru, bio sam ubeđen da je jaz u raspoloženju između Azije i ostatka sveta ogroman i da se i dalje produbljuje. Na poslednjem Svetskom ekonomskom forumu u Davosu, u januaru 2008, kontrast između katastrofizma i mračnog raspoloženja predstavnika Zapada i bezbrižne prilagodljivosti i samouverenosti Azijaca bio je očigledan. (Činjenica da vodeća zapadna vlada – vlada SAD – sada finansijski zavisi od velikih svota pozajmljenih sa Istoka, svakako utiče na samopouzdanje azijskih ekonomskih lidera u

odnosu na njihove kolege iz zapadnih zemalja.) Nekadašnji moto: „Kada Amerika kine, ceo svet se prehladi“, u Davosu je zamenjen novom parolom: „Kada Amerika dobije zapaljenje pluća, Kina i Indija jedva da kinu.“ Iako će svetska finansijska kriza kroz koju trenutno prolazimo i koja se produbljuje, zahvatiti i Aziju, sposobnost Azijaca da se oporave zasigurno je veća, zahvaljujući pre svega „višku nade“ koji im je svojstven.

Emocije naspram civilizacija

Neki posmatrači izjavljuju da je sukobe između nacija danas bolje objašnjavati ne emocijama, nego širim i dubljim kulturnim obrascima. Takvo ubeđenje najsnažnije je izrazio Samjuel Hantington u svom čuvenom eseju iz 1993, u kom tvrdi da će svetskom politikom uskoro dominirati sukob civilizacija u kom kultura, zajedno s nacionalnim interesima i političkom ideologijom, postaje geopolitička slaba tačka. On je predstavio ciklično viđenje istorije, polazeći od religija a završavajući s civilizacijama, pošto je prethodno prešao sa sukoba između država na međusobna suprotstavljanja nacija i s nacija na ideologije.

Uvek sam imao snažna neslaganja s Hantingtonovom teorijom. Mislim da je u svojoj potrazi za novim neprijateljem, u nastojanjima da posle propasti sovjetske imperije inostranoj politici SAD dâ usmerenje, Hantington opasno pomešao opšti pojam kulture, koji uključuje društvena i religijska uverenja i ponašanja, s pojmom političke kulture. Zar i u azijskom svetu nema puno pobornika univerzalne primenljivosti zapadnjačkih vrednosti i praksi kao što je demokratija? Ako je tako, šta je onda s idejom da su slabe tačke u kulturi neminovno i slabe tačke u politici i ideologiji?

Čini se da nema ni nagoveštaja da će doći do saveza Azije i islamskog sveta protiv Zapada, kao što je Hantington predviđao. Naprotiv, na međunarodnoj areni se Indija i Kina pre ponašaju kao sile kojima odgovara

međunarodni status kvo nego kao neodgovorne i opasne buntovnice. One u velikoj meri prihvataju svet takav kakav je. Kinezima izgleda odgovara međunarodni status kvo sve dok mogu da u potpunosti kontrolišu i sprečavaju svako dovođenje u pitanje njihove imperijalne moći (kao što nastoje da čine na Tibetu) i sve dok su ubeđeni da međunarodni vetrovi duvaju u njihovom pravcu. Devedesetih godina dvadesetog veka veoma je bilo rašireno mišljenje da bi evropska prošlost mogla da bude azijska budućnost i da su se vojna nadmetanja i nesigurnost preselile iz Zapadne Evrope u Istočnu Aziju, ali to se u stvarnosti nije dogodilo. Sa Zapada na Istok nije se preselio rat već – pre svega – ekonomski rast.

Poslednjih godina istinske revolucionarne sile u svetu su dve bivše suparnice iz doba hladnog rata: Putinova i Medvedevljeva Rusija i Amerika Džordža V. Buša. Revolucionarnu prirodu tih režima nisu pokretali kulturni, već emocionalni faktori: obnovljeno samopouzdanje Rusa i njihov oporavak od poniženja kojem su bili izloženi u osvit hladnog rata i preveliko samopouzdanje Amerike u vezi s univerzalnošću njenih demokratskih ideala i jedinstvene vojne moći, koje su u stvari možda i odraz duboke krize identiteta. U situaciji kada SAD nastoje da u ime demokratije promene postojeći status kvo na Srednjem Istoku i kada Rusija preti da to isto učini na Kavkazu kako bi povratila svoj imperijalni status, Amerika i Rusija imaju mnogo više zajedničkog nego što su obe strane spremne da priznaju.

Ja i Drugi

Fokusirajući se na emocije, želim da ukažem na novu stvarnost koja se može veoma jednostavno sažeti u izjavi: *U eri globalizacije, odnos s Drugim postaje bitniji nego ikada.*

U klasičnoj Evropi sedamnaestog i osamnaestog veka, na primer, postojao je tako mali broj „apsolutnih Drugih“ da su oni izazivali ra-

doznanost, tretirani su kao teme za razgovor ili egzotične životinje koje sakupljamo i potom izlažemo. S revolucijom u transportu, apsolutni Drugi umnožili su se i postali važan činilac naših ekonomskih i vojnih pustolovina. Kolonijalna carstva dobila su značajnu ulogu u evropskim sukobima. Mnogo truda smo uložili da „civilizujemo“ Druge i došlo je vreme da ih neposredno „uposlamo“ za sopstvenu korist. (Setimo se velikog broja vojnika poreklom iz Severne ili crne Afrike koji su nastradali na bojištima istočne i severne Francuske tokom Prvog svetskog rata.)

Međutim, iako u devetnaestom pa i u prvoj polovini dvadesetog veka, Drugi više nije predstavljao toliku retkost, on još uvek nije postao apsolutni Drugi koji nas primorava da preispitujemo sopstvene identitete i u pitanje dovodimo naše društvene i političke modele. U doba hladnog rata, apsolutni Drugi je po mišljenju zapadnog sveta pripadao komunističkom sistemu; u intelektualnom i kulturološkom smislu bila je to „druga strana Zapada“. Danas, u našoj globalnoj eri, apsolutni Drugi ne potiče samo iz neke druge, ne-zapadne kulture, već – u izvesnom smislu – i iz različitog veka i predstavlja spoj skoro plemenskog stanja duha, koje podseća na naš srednji vek, i savremenih tehnoloških dostignuća. Taj Drugi ne samo da priziva našu prošlost punu verske netrpeljivosti i ratova, već može da bude i oličenje naše budućnosti. Po mišljenju Zapada, dojučerašnji ne-zapadnjaci mogu da uspeju samo ako slede zapadni model; ako se drže sopstvene tradicije, propašće. Kada danas mi, zapadnjaci, gledamo ka istoku, s nelagodom postajemo svesni da možda vidimo sopstvenu budućnost, budućnost koja nam izmiče kontroli.

Danas, u situaciji kada se uspon Azije postavlja kao izazov a širenje fundamentalizma kao pretnja, Zapad se suočava s ozbiljnim pitanjima u pogledu sopstvenog identiteta. U eri globalizacije, odnosi s Drugim dobijaju toliki značaj da smo primorani da redefinišemo sopstvenu suštinu. Ko smo mi? Šta nas čini tako posebnim i različitim? Nekome sa Zapada, naviknutom da svet tumači u kategorijama „mi“ i „oni“, mnogo je teže da na ova pitanja odgovori nego nekom Kinezu ili Indijci naviklom da živi u paralelnim svetovima – sopstvenom i u svetu kojim dominira Zapad.

Većina mojih azijskih prijatelja studirala je na najboljim zapadnim univerzitetima. Intimno poznaju nas i našu kulturu. Što bi se reklo, znaju kako dišemo. Nasuprot tome, „azijska strana“ njihove ličnosti ostaje u velikoj meri nepoznanica za mene i za moje prijatelje sa Zapada. Na Zapadu stručnjaci za Aziju još uvek su malobrojni i često usko ograničeni na sopstvenu struku, bilo da je reč o umetnosti, istoriji ili jezicima. Jedan od veoma cenjenih stručnjaka za Japan s jednog čuvenog američkog univerziteta, još davno mi je priznala da što više zna o japanskoj kulturi, sve manje je „zaista“ razume.

Izgleda da se hibridna priroda azijskog identiteta mnogo lakše prilagođava svetu u konfliktu, pa je samim tim i delotvornija od relativne homogenosti svojstvene zapadnom svetu. Pošto smo mi na Zapadu još skloni uverenju da se svet vrti oko nas, naš identitet je u većoj meri poljuljan i prolazi kroz dublje krize nego azijski. Sledeći naš put, Aziji ipak ostaju verni sebi.

Brojne nijanse sive: teškoće određivanja funkcije emocija

Neko će reći da su emocije same po sebi previše subjektivne, „meke“ i da ih je zbog toga teško opisati i učiniti ih dovoljno značajnim ili čak ključem za razumevanje sukoba na globalnom planu. Takav stav se uglavnom slaže s dominantnim naučnim, pozitivističkim raspoloženjem koje danas vlada u naučnim krugovima, a posebno u oblasti međunarodnih odnosa.

Donekle razumem takav stav. Kako svet postaje složeniji, jača i naše iskušenje da međunarodni sistem analiziramo s distance, kroz prizmu naučnog ili pseudonaučnog pristupa. S etičkog stanovišta razumljivo je što mnogi odbijaju da budu „politički orijentisani“; ne žele da ih „pokvari“ čak ni indirektni kontakt sa svakodnevnom stvarnošću kao što

je trenutni rat u Iraku. Takav pristup, međutim, nosi rizik potpunog udaljavanja od stvarnog sveta. Teorije kvantitativne analize koje su danas toliko popularne na katedrama za međunarodne odnose mnogih prestižnih svetskih univerziteta, mogu da svojim apstrahovanjem deluju umirujuće, ali da li njihovo odbijanje da se bave velikim pitanjima ima smisla? (Praksa pokazuje da nema. Na mnogim univerzitetima studenti na preteranu apstraktnost svojih kurseva reaguju udaranjem nogama o pod. Jednostavno napuštaju takve katedre.)

Činjenica je da su subjektivne, „meke“ realnosti bitne za razumevanje čak i osnova geopolitike.

Pogledajte bilo koju mapu fizičke geografije. Svojom objektivnošću one ulivaju poverenje. Ravnice su zelene, planine su smeđe, a okeani plavi. Priroda se, naravno, ponekad menja drastičnije od političke stvarnosti. Posle cunamija ili zemljotresa, boje na fizičkoj mapi mogu da se dramatično promene i nekada zelene i smeđe površine – postaju plave. I globalno zagrevanje planete će ubrzati ritam prirodnih promena: na Grenlandu su već otkrivena nova ostrva za koja se donedavno mislilo da su deo kopna.

Za razliku od njih, političke i ekonomske mape nisu objektivni pokazatelji stvarnog stanja već predstavljaju subjektivne konstrukcije, a često su i instrumenti u rukama vlasti. Na većini arapskih mapa, Izrael ne postoji. Jednostavno je izbrisan, baš kao što su izbrisani i protivnici sovjetskog režima na prerađenim fotografijama iz Staljinovog doba. Na izraelskim mapama, umesto „Zapadna obala“ stoji „Judeja“ i „Samarija“. Na turskim mapama Kipar je prikazan podeljen, a na grčkim kao jedna zemlja. Za Saudijsku Arabiju, zaliv je Arapski, dok je za Iran – Persijski. Mogli bismo da u nedogled navodimo slične primere.

Naravno da se podaci kao što su demografija, nivo bogatstva nacije i energetske izvori, mogu obrađivati i na objektivniji način, čak i naučno, ali to nije uvek slučaj. I brojevima se može manipulirati u političke svrhe, kao što je bio slučaj s demografskom evolucijom verskih manjina u Libanu ili u Bosni tokom ratova na teritoriji bivše Jugoslavije devedesetih godina, ili se oni mogu jednostavno sakriti, kao što se dešavalo u

Sovjetskom Savezu sedamdesetih godina u vezi sa očekivanim životnim vekom.

Mapiranje političkih režima je još komplikovanije. U Evropi starog režima mape su se menjale u zavisnosti od ratova i saveza koji su se sukcesivno stvarali i nestajali i od imperija koje su se širile i smanjivale. Nacije su nastajale i nestajale – na primer Poljska, koja je u periodu između 1795. i 1918. nestala kao nezavisna država na više od jednog veka, nakon što su je pohlepni susedi tri puta delili.

U vreme hladnog rata mape međunarodnog sistema bile su umirujuće jednostavne. Od 1945. do 1989. jedva da su se promenile. Međusobno su bila suprotstavljena dva bloka, a sve ostalo je bilo takozvani Nesvrstani svet. Za Sovjetski blok bila je rezervisana crvena, a Atlantski savez najčešće je prikazivan u plavoj boji.

Posle završetka hladnog rata ponovo postaje teže definisati političke mape. Pre svega, dolazi do stvaranja brojnih novih država, naročito u Evropi i srednjoj Aziji, što je bila posledica raspada Jugoslavije, kraja sovjetske imperije i mirnih promena granica u zemljama kao što su Čehoslovačka i Nemačka.

Zatim, još teže je odrediti kriterijum za odabir boja. Gde sada postaviti Rusiju kada nema više Sovjetskog Saveza? Da li na evropski Zapad, što bi verovatno imalo smisla u pogledu kulture, ili na azijski Istok, što bi odgovaralo njenoj političkoj kulturi, ako se ima u vidu tradicionalno rusko flertovanje sa „orijentalnim despotizmom“? Da li bi demokratske zemlje trebalo definisati samo na osnovu svojstava izbornog procesa, uz rizik da pomešamo „neliberalne demokratije“, kao što je Iran, sa starim afirmisanim demokratskim zemljama koje se zasnivaju na vladavini prava? Da li bi, umesto toga, religioznost i vera mogle da budu kriterijum za klasifikaciju zemalja po kome bi se Kina i Evropa našle u istoj sekularnoj kategoriji, dok bi SAD, Indija i islamski svet činili neku vrstu duhovnog i verskog bloka? Kolika je stvarna vrednost verske mape kada, na primer, u Evropi praktikovanje hrišćanstva sve više opada, sudeći po broju sveštenika i ljudi koji redovno idu u crkvu?

Jasno je, dakle, da su čak i „objektivni“ faktori, toliko dragi onima koji se izdaju za pristalice naučnog, pozitivističkog pristupa istoriji, u suštini duboko subjektivni.

Ipak, mora se priznati da mapiranje emocija nije nimalo jednostavno. S obzirom na to da je i klasične političke mape veoma teško iscrtati, mapiranje emocija može se činiti čistom fantazijom ili pak opasnom iluzijom, površnim i potencijalno opasnim poduhvatom zasnovanim na subjektivnosti, uprošćavanju i manihejskom viđenju sveta.

Čak je i sama ideja o obeležavanju emocija bojama problematična. Koje bi to boje odgovarale emocijama? Boje se razlikuju u zavisnosti od kultura. Da li bi poniženje trebalo da bude prikazano u zelenoj boji zato što je to boja islama i zbog izraza „zelen od zavisti“ koji se ukorenio na Zapadu? Da li bi strah trebalo da bude crvene, a nada plave boje, ili možda obrnuto? Koliko bi „crvene“ i „plave“ države iz američkog političkog rečnika uticale na tu raspodelu? U nekim zemljama crna boja služi za iskazivanje bola, a u nekim drugim je to bela.

Samo bi izuzetno nadareni umetnik mogao da dočara suptilne varijacije i nijanse boja koje karakterišu svet emocija. Mislim da bi i Tarner i Mone to smatrali nemogućom misijom, posebno u današnjem kompleksnom svetu.

Još jedan razlog zbog kog je emocije teško mapirati jeste geografija koja u našem globalnom dobu postaje sve relativnija. Po mišljenju mnogih, geografija nije više nešto što je dato, već je stvar izbora. Uzmimo primer Ujedinjenih Arapskih Emirata. U geografskom smislu, oni se očigledno nalaze na Srednjem istoku. Ali u psihološkom, ekonomskom i emotivnom smislu, oni se nalaze u Aziji jer su veoma svesno i promišljeno prihvatili kulturu nade, a u tome im je svakako pomoglo to što poseduju jedinstvenu kombinaciju ogromnih energetske resursa i malog obima u geografskom i demografskom smislu. Oni jasno i otvoreno slede model Singapura. Dubai se nadmeće s Malezijom ko će imati najviše oblakodere na svetu. Njihove kule optimizma koje se dižu u nebo predstavljaju – a to im i jeste cilj – otvoreno iskazivanje samopouzdanja u regionu koji inače karakterišu nepoverenje i nasilje.

Činjenica je da se kultura nade u Dubaiju u kojoj uživa povlašćena manjina plaća bednim uslovima života onih koji takvu geografsku i psihološku promenu omogućuju. Ali da li ti radnici, koje uglavnom čine imigranti, doista lošije žive od miliona nezaposlenih u svetu? Ti strani radnici bar mogu da prehranjuju svoje porodice kod kuće sve dok Dubai napreduje. U celini gledano, dostignuća Emirata zaslužuju poštovanje. Ona su važno svedočanstvo o snazi ljudske volje, kao i dokaz da islam i modernizacija nisu nespojivi.

Ako bi izraelska država mogla da čarobnom ili božanskom levitacijom zauvek napusti Srednji istok, to bi svakako zadovoljilo većinu njenih državljana koji žude da se priključe azijskoj sferi prosperiteta ili čak da se vrate u Evropu, kontinent na kom se odigrala njihova tragična sudbina ali koji je vekovima bio i kontekst njihove uspešne i plodne integracije. Još se sećam izraelske profesorke iz porodice nemačkog porekla koja je, dok smo u vreme druge intifade hodali ulicama Berlina, izvadila svoj nemački pasoš i tužno, sa ironijom rekla: „Ovaj pasoš je moje životno osiguranje.“ Doista, broj izraelskih državljana koji su napustili svoju zemlju i došli u Saveznu Republiku Nemačku više je nego udvostručen i 2006. bio je veći od četiri hiljade. Ovako veliki broj Izraelaca koji žive u inostranstvu pretvara se u, za njihovu zemlju, zabrinjavajući odliv mozгова.

Geografska promena, koja u slučaju Izraela nije velika, dostigla je ogromne proporcije kada su u pitanju Palestina i Liban, a da ne govorimo o Iraku kog je zahvatio talas emigracije s više od četiri miliona ljudi, od kojih je polovina jednostavno napustila svoju zemlju u vihoru građanskog rata, potraživši utočište u Jordanu i Siriji, dok su ostali raseljeni unutar samog Iraka.

Ova geografska zbrka nije samo demografske već i emocionalne prirode. Srednji istok ne izvozi samo svoje stanovništvo, već i svoje strasti. Odgovor na „azijatizaciju“ zalivskih zemalja je „arapizacija“ azijskih islamskih zemalja od Indije do Tajlanda. U islamskim delovima Azije radikalne emocije koje potiču sa Srednjeg istoka, neprestano jačaju u poslednjih petnaest godina. Da li neko može da bude

dobar musliman ako se ne oseća kao Arapin, ako se ne ponaša kao Arapin i ako ne deli istu zabrinutost za sudbinu Palestinaca, odnosno za otpor „pravovernih vernika“ američkim i cionističkim imperijalistima? Terorističke grupe od Alžira do Saudijske Arabije finansiraju se „dobrovoljnim priložima“ koji dolaze uglavnom iz Azije, a muslimanske manjine od Indije do Tajlanda postale su još netolerantnije, što je posledica arapizacije emocija i kulturne identifikacije. Od Singapura do Kine, od Indije do Malezije, radikalizacija islama izaziva međunarodnu zabrinutost.

Svakako da islamski fundamentalizam u Aziji nije samo neposredna posledica arapizacije muslimanskih emocija, već i delo same Južne Azije. Kao zemlja koja se gotovo u potpunosti zasniva na religiji, a to je jedini slučaj u svetu pored Izraela, Pakistan je postao epicentar islamizma. U tom delu sveta Al Kaida je veoma rano uspostavila svoje mreže. Zbog svog nestabilnog političkog sistema, Pakistan danas ne samo da postaje hram za avganistanske pobunjenike već postepeno tone u kaos, što je veoma zabrinjavajuće kada se ima u vidu da ta zemlja poseduje nuklearno naoružanje. Ovaj dvostruki proces islamizacije (ili čak džihadizacije) – jedan ukorenjen u Aziji, drugi uvezen sa Srednjeg istoka, koji se uzajamno osnažuju – predstavlja opasnu tempiranu bombu koja u svakom trenutku može da eksplodira. Takvu realnost priznaje sadašnja malezijska vlada koja nastoji da se suoči s tim izazovom, istovremeno pokušavajući da (bez velikog uspeha) posle dvadeset dve godine duge vladavine premijera Mahatir bin Muhameda, čiji je režim koketirao s islamizmom otvorenim izražavanjem antisemitskih stavova, promeni svoj međunarodni imidž.

Širenje uticaja Srednjeg istoka nije ograničeno na Aziju. Taj uticaj širi se i na zapad, a posebno na evropski kontinent. Indijski doktori koji su u leto 2007. neuspešno pokušali da izvrše terorističke napade velikih razmera u Londonu i Glazgovu, posebno su upečatljiv pokazatelj tog fenomena, posle tragičnih napada u Madridu, u martu 2004, i u Londonu, jula 2005. Postojanje te mreže u Velikoj Britaniji, s bazom u Indiji, znak je da ni sama Indija nije imuna na fundamentalizam, a u

širem smislu – da demokratija ne nudi stvarnu zaštitu od ekstremističkih pokušaja besnih i odlučnih manjina.

Priznati uticaj Srednjeg istoka u brojnim delovima sveta je jedno, a posmatrati svet samo kroz tu prizmu je nešto sasvim drugo. Na takvu tragičnu složenost sveta ne može se reagovati pojednostavljenim uopštavanjem i istim takvim rešenjima. Ono što znatno otežava mapiranje emocija nije samo postojanje jakih protivstruja i recipročnih uticaja, već i činjenica da su strah, poniženje i nada uvek u različitoj meri prisutni, u zavisnosti od kontinenta, regiona, zemalja i, pre svega, vremena dešavanja. Drugim rečima, delići Azije prisutni su u Evropi uporedo s delićima Srednjeg istoka, od kojih jedni imaju pozitivan uticaj, a drugi su potencijalno opasni.

Zemlja kao što je Estonija, na primer – jedna od najdinamičnijih u Evropi, iako je veoma pogođena aktuelnom finansijskom krizom – bila je sve do 2007. bliža Aziji nego ostatku Evrope po ekonomskom učinku, ako se u vidu ima godišnji rast njenog bruto društvenog proizvoda od preko deset procenata. U stvari, čitava nordijska Evropa iznad baltičkih zemalja, zajedno s Irskom, više pripada kulturi nade nego kulturi straha. U Severnoj Americi blagi optimizam i izuzetan ekonomski i socijalni učinak zemlje kakva je Kanada, više ima veze s nadom novih Azijaca nego sa zebnjama njenog moćnog suseda, SAD. U samoj Aziji, na kontinentu nade, postoji najveći procenat siromašnih na svetu, kao i zemlje koje bivaju iznova uništavane prirodnim nepogodama (Bangladeš, Indonezija) i nasilje koje se širi (Avganistan, Pakistan, pa čak i Tibet). Još jedan primer koliko pojednostavljeno razmišljanje može da bude opasno.

Dodatna teškoća proizlazi iz činjenice da su čak i geografski pojmovi kakvi su Azija, Zapad i Srednji istok uglavnom veštačke tvorevine. Azija je u velikoj meri zapadna kategorija, ako ne i izum Zapada. Japanci sebe ne smatraju Azijcima, a ostatak Azije im zamera što su Japanci. Oni poput kameleona imitiraju Zapad, ostajući pri tom najmisteriozniji i za zapadni um najnedokučiviji od svih Azijaca. Indija je neka vrsta prelazne oblasti između Evrope i Kine i između budizma i islama. Šta

reći za Kinu koja sebe vidi kao jedan od centara (ako ne i *jedini* centar) civilizacije, a ne kao deo veće celine?

I sam pojam Zapada postaje u velikoj meri veštački, posebno iz njegove sopstvene perspektive. Zar – realno – ne bi trebalo da govorimo o dva Zapada: jednom kojim dominira Amerika i drugom kojim upravlja Evropa, oba u opasnosti od sve većeg međusobnog udaljavanja u kulturnom i političkom smislu?

U međuvremenu, Srednji istok kao da se širi i prostire od Alžira, Tunisa i Maroka na zapadu, do Pakistana i Avganistana na istoku. Ipak, on više no ikad predstavlja ekstremno podeljenu stvarnost. Iranci nemaju ništa zajedničko s Arapima, pa ni s Turcima. Turska je, po svom sadašnjem geografskom položaju, nesumnjivo azijska, dok turska elita, na koju većina Evropljana gleda kao na azijske muslimane, sebe vidi kao Evropljane i želi da pristupi Evropskoj uniji.

Način na koji sebe vidimo nije uvek i realno viđenje stvari. Važne pokazatelje ponovo nam pruža globalna sportska arena. U sportovima kao što su fudbal ili košarka, Izrael se smatra delom Evrope i takva situacija odgovara Izraelu, ali ne ide u korist njegovoj regionalnoj integraciji u okvirima Srednjeg istoka. Istovremeno, niko – a najmanje sami Evropljani – ne smatra da je svrstavanje izraelskih sportista u „Evropljane“ u bilo kom smislu prvi korak stupanja Izraela u Evropsku uniju.

Zašto su emocije važne

Očigledno je veoma teško svet podeliti na regione na osnovu emocionalnih obrazaca. Ipak, možemo da pokušamo da skiciramo globalnu mapu emocija jer dominantne emocije, kao i dominantne boje u slikarstvu, zaista postoje. Iako su nijanse sivog sveprisutne, one su svetlije u Aziji koja napreduje, tamnije u zapadnom svetu, a skoro crne u nekim delovima Srednjeg istoka. Zadatak svake vlade je da proučava emocije

svoga naroda, da ih iskorišćava ukoliko su pozitivne, a da pokuša da ih preokrene ili ograniči ukoliko su negativne. To je ostvarivo samo uz prethodno nastojanje da se postavi dijagnoza emotivnog stanja stanovništva.

Emocije se, kao i godišnja doba, smenjuju. Njihovi ciklusi mogu da budu duži ili kraći, u zavisnosti od kulture, dešavanja u svetu, ekonomskog i političkog razvoja. U našem modernom svetu čak i velike sportske pobeđe mogu da izazovu kratkotrajno osećanje zanosa, ali ima ozbiljne trenutne posledice. Kinezi su ulagali u Olimpijadu u Peking u 2008. da bi potvrdili međunarodni status svoje zemlje, iako su Olimpijske igre posledica, a ne uzrok takvog statusa.

Emocije pokazuju koliko neko društvo veruje u sebe. Upravo taj stepen poverenja određuje sposobnost društva da se oporavi od krize, da odgovara na izazove i da se prilagođava okolnostima koje se stalno menjaju. Zbog značaja emocija za kolektivnu psihu naroda, smatram, primera radi, da su Kina i Indija sposobnije za oporavak od trenutne ekonomske krize nego Evropa.

Veoma je važno to da se emocije mogu menjati. Strah može da ustupi mesto nadi. Ono što je u znatnoj meri doprinelo pobedi predsedničkog kandidata Baraka Obame bila je njegova spremnost da postane lider koji će ponovo pokrenuti ciklus pozitivnih emocija u Americi, ispoljavanih u samopercepciji Amerikanaca i u gledanju ostatka sveta na njih. Za razliku od Amerike, u Francuskoj je danas zavladao pesimizam istovremeno među radnicima, industrijalcima, poslovnim ljudima i bankarima, dok retorika političara svojim neutemeljenim optimizmom gubi uverljivost.

Moje zalaganje za analizu emocija u geopolitičkoj areni zasniva se na sledećem: emocije su važne. One utiču na stavove naroda, na odnose između kultura i na ponašanja nacija. Niko ne sme da ignoriše emocije: ni politički lideri, ni proučavaoci istorije, ni obični građani. Pokušaj da formulišemo emotivne obrasce našega sveta možda jeste opasan, ali pretvaranje da ti obrasci ne postoje bilo bi još opasnije.